

Füzi László

„Nem az a fontos, hogy ki hol van, hanem hogy ki van valahol”

Dr. Szurkos István *Amit nehéz kimondani* című könyvéről

A személyes hangot ebben az írásban nem tudom, s nem is akarom elfedni, ezért először azt mondom el, hogy dr. Szurkos Istvánt, a könyv szerzőjét 1976 nyarán ismertem meg. Másodéves egyetemista voltam Szegeden, a vizsgaidőszak végén Ilia Mihály tanár úr mutatott be bennünket, Csapody Miklóst és engem az akkor nála vendégeskedő Szurkos doktornak, aki Kovásznán élt, szülésznőgyógyász volt. Ő azonnal meghívott bennünket magukhoz Kovásznára, így pár hét múlva már utaztunk is. Én akkor indultam neki először egy ekkora útnak, sem Erdélyben, sem másutt nem jártam addig, az akkori út történései már csak ezért is erősen rögzültek bennem.

A vonat az alkonyban indult el Budapestről, hajnalban már mintha egy másik világra ébredtünk volna a vonatfülkében. Az is volt, a miénkétől különböző, számos feszültséget magában hordozó, s számos emberi értéket megmutató világ. A hajnali ébredéskor még csak az addig ismeretlen hegyek, havasok, völgyek leptek meg, pár óra alatt viszont az ottani világ politikumára is rádöbentünk. A hetvenes évek közepén voltunk, a romániai diktatúra már kiépülőben volt, a vele szembeforduló, nagyobbrészt még a nyilvánosság határain belül létező erdélyi magyar kultúra a fénykorát élte, egyik későbbi tanulmányomban a romániai magyar kultúra nagy évtizedének neveztem ezt az évtizedet. Amikor elindultunk, még nem tudtam, hogy ezzel valójában az erdélyi magyar irodalmi, tágabb értelemben pedig az erdélyi magyar kulturális világba léptem bele, olyannyira, hogy ma is figyelem annak minden számomra elérhető megnyilvánulását.

Legelőször azonban egy család életébe léptünk bele. Szurkos doktorék akkor egy tömbházi lakásban éltek, Pista, ahogy már akkor is szólítottuk, Ildikó, a felesége, s három gyermekük, Pistu tizenöt éves volt akkor, Ildikó tizenegy, Enikő pedig másfél. Ebbe a családba érkezett két szegedi egyetemista tulajdonképpen teljesen ismeretlenül, mégis úgy, mintha már korábról is számos szál kapcsolt volna össze bennünket. A család, a teljes család nyitottsága, Pista energikussága és Ildikó végtelen türelme nélkül ez elképzelhetetlen lett volna...

Az ottani két hetünk alatt megismertük Kovásznát, aztán pedig szinte az egész Háromszéket. Jártunk a Szent Anna-tónál, Háromszék két fontos városában, Sepsiszentgyörgyön és Kézdivásárhelyen, jártunk Brassóban. Háromszék szelle-

mi-művészeti élete roppant élénk volt, s az ottani értelmiségi réteg tagjai kapcsolatot is tartottak egymással. Kovásznán Szurkos doktorék révén leginkább Incze Sándor tiszteletessel és családjával, Gazda Józseffel, Fábíán Ernővel találkoztunk, Sepsiszentgyörgyön Farkas Árpáddal, Czegő Zoltánnal, Magyarai Lajossal, emlékeim szerint Bogdán Lászlóval is egy rövid időre, Sylvester Lajos színházigazgatóval, Gajzágó Márton újságíróval, Kézdivásárhelyen Jakabos Ödönnel kerültünk kapcsolatba. Ödön ekkor már túl volt indiai útján, melynek során Kőrösi Csoma Sándor dardzsilingi sírjára egy marék csomakőrösi földet helyezett el, s onnét is hozott magával egy maréknyit Csomakőröstre. Jakabos Ödön ismertetett meg bennünket az Ötvös Gyula–Ötvös Sára házaspárral, ők középiskolában tanítottak, velük a hazai és a romániai magyar történelemtankönyvek közötti különbségekről beszélgettünk. Kézdin a múzeumban Incze Lászlóval találkoztunk, ő a kiállító teremben mutatott be bennünket Veress Dánielnek. Incze tiszteletes kérésére képviseltük őt és családját Makkfalván egy lakodalomban, onnét visszatérve – kalandos körülmények között – egyből Kommandóra mentünk, később Erdővidékre mentem el Incze tiszteletessel és feleségével, Incze tiszteletes útközben mondta el nekem a szülőfalujában, Szarazajtán történt vérengzés megdöbbentő mozzanatait. Gazda József színjátzóit is elkísértük egy előadásukra az egyik Kovásznához közeli faluba, még egy Kányádi Sándor-esten is voltunk, de lehet, hogy ez már egy másik utamon történt. Jártunk Csernátonban a Haszmann testvérek akkor formálódó gyűjteményében, Brassóba Szurkos doktorral és Incze tiszteletessel mentünk be, akkor az Incze család Ildikó nevű lánya ott volt, ahogy mondták, oda adták be német szóra, ma Pesten színésznő. Amikor két hét elteltével hazaindultam, a brassói pályaudvaron Nagy Olga néprajzkutatóval és férjével találkoztam, az úton velük beszélgettem egészen Kolozsvárig. Nagy Olga ezt megelőzően rendezte sajtó alá Győri Klára *Kiszáradt az én örömem zöld fája* című vallomását, akkoriban jelent meg a *Széki népmesék* című gyűjteménye, alig valamivel később a *Paraszt dekameron* című összeállítás, ezek a könyvek ismertek voltak akkor, egészen széles körben

Amint a fentebb írtakból is látható, kiváló írókkal, tudósokkal, egyetlen szóval: értelmiségiekkel találkoztam az első erdélyi utamon, számomra ez meghatározó jelentőségű volt, már csak azért is, mert nem értelmiségi világban nőttem fel. Mindemellett ez az értelmiségi kör az anyanyelvi kultúra megőrzésére törekedett, ha tagjai felfogása között létezett is különbözőség, a teória egyébként is különbözik a gyakorlattól, valamennyien ragaszkodtak megőrkölt népi-nemzeti hagyományaikhoz. Későbbi életutamon sokakkal találkoztam azok közül, akiknek a nevét felsoroltam, de azok is, akikkel később már nem találkoztam, nagy hatást gyakoroltak rám, azóta is sűrűn gondolok rájuk.

A legintenzívebb kapcsolatunk – természetszerűen – Szurkos doktorral volt. Széles látókörrel bíró, olvasott, szakmailag jól felkészült orvos volt. Törekedett is arra, hogy jó orvos legyen, orvosként, nőgyógyászként valószínűleg csak így védhette meg magát. Készült nagydoktori értekezése megvédésére, de disszertációját majd csak 1977-ben védheti meg, addig a megyei pártbizottság (!) még a beadását sem engedélyezte. Sokakkal tartott fenn szoros baráti kapcsolatot, nyilván orvosokkal, s a helyi társadalom legkülönbözőbb rétegeihez tartozók-

kal is, magam „kapcsolatrendszerének” csak egy részére láttam rá, az erdélyi magyar írókkal való kapcsolatára. Különösképpen a Sepsiszentgyörgyön, a Megeyi Tükör című lapnál tevékenykedőkkel volt szoros a kapcsolata, de ennél nagyobb körben is ismert volt. Az írásom címében szereplő mondatot történetesen Gálfalvi György idézte Szurkos Istvántól a kézdivásárhelyi értelmiséggel foglalkozó írásában, Szurkos István akkor ott dolgozott. Baráti kapcsolat fűzte a *Tiszatáj* szerkesztőihez, Ilia Mihályhoz és Annus Józsefhez, szoros kapcsolatban állt Kovács Istvánnal, a Kilencek csoportjához tartozó költővel, nem beszélve arról, hogy olvasta a magyarországi és a romániai magyar irodalmi folyóiratokat is. Emlékszem, amikor Kovásznán voltunk, egyszer becsöngetett egy ismeretlen férfi, Soltész József vagyok Szatmárról, mondta. Soltész Józsefnek az *Ez a pasas nem Beckett?* című kötete ismert volt, pár napot ő is ott töltött velünk együtt Szurkoséknál.

Családjuk nyitott volt a kapcsolatokra, a szülők minden tőlük telhetőt, ami nem volt kevés, megtettek tanítatásukért, szűkre szabott utazási lehetőségeiket jól kihasználva igyekeztek minél többet megmutatni nekik a világból. A család életére mégis rátelepedett a félelem, mert legnagyobb gyermeküknél, Pistunál tíz hónapos korában aorta-rendellenességet állapítottak meg. Az ezzel járó állandó feszültséget a közéleti-politikai körülmények növelték, Szurkos doktort 1973-tól megfigyelése alá helyezte a Securitate. Tudni tudtak erről, nem csupán tudtak, de érezték is a következményeit, nekünk közvetlenül nem említették, de utalások elhangoztak róla. Azt, hogy vendéglátónk milyen fizikai és lélektani terhelés alatt élte az életét, nem tudom elmondani.

Mínta állandóan jelen lett volna mindenütt, a kórházban, a vendégeivel az ebédeknel és a vacsoráknál, ahol a legújabb olvasmányokról esett szó, a politikussal folytatott beszélgetéseiben, a napi ütközésekben, a Tündérvölgyben épülő házuk tervezésénél és építésénél, a külföldi utazásoknál. Amikor két évvel később már a feleségemmel látogattunk el hozzájuk, az étteremben az asztalunkhoz ült a Szeku helyi főnöke, s ebéd közben mondta neki: Pista, disszidálj, én kapom majd meg a házadat, ha elmész innét. S mindezt naponta kellett átélnie, munka mellett, minden mellett. Mégis azt hiszem, hogy Szurkos István nagy tétre menő küzdelmet folytatott a hatalommal. Nagy tét, mondom, de rá kell kérdeznem arra, hogy valójában mi volt a tétje ennek a küzdelemnek. A család életének a biztosítása, anyanyelvű kulturális közösség teremtése, az anyanyelvű kulturális és szakmai tájékozódás feltételeinek biztosítása, a saját szakmai előmeneteléhez szükséges feltételek biztosítása, itt a tárgyi feltételekre is gondolok, hiszen számos eszközt maguknak az orvosoknak kellett felhajtaniuk, s valahogyan megszerezniük a kórházaiak számára, s a szellemi feltételekre is, gondoljunk arra, hogy a nagydoktori disszertáció benyújtásához is a megyei pártbizottság engedélyére volt szükség, s akkor még csak a keretekről beszélünk, s szó sem volt arról, hogy a bezáródó romániai világban valahogyan a szakmai anyagokhoz is hozzá kellett jutni. S akkor jött a többi cél, napi szinten a könyvek, folyóiratok beszerzése is gondot okozott, ennek kapcsán a magyarországiakra gondolok. Akkor már egyre több árucikk hiányzott a romániai boltokból, sokszor a legelemibbek is, ezekhez is hozzá kellett férniük valahogyan. Meg kellett küzdeni az

útlevelért, látjuk majd, Szurkos István ottani utolsó nagy küzdelme arra irányul majd, hogy az egész család számára egyszerre szerezzé meg az útlevelet, s így együtt hagyhassák el Romániát.

Nem tudok mást mondani, mint azt, hogy azoknak a céloknak a megvalósításához kereste a teret és a lehetőségeket, amelyek benne a család, a szakmai munka és a közösségi élet kapcsán kialakultak. Azt, amiért ott és akkor Szurkos Istvánnak, és természetesen a többi kisebbségi, s nem csak kisebbségi állampolgárnak a maga tétre menő küzdelmét meg kellett vívnia, valójában az egyéni és közösségi jogok voltak, s másutt, normális államokban ezeket biztosították az állam polgárai számára, de az a Románia, amelyikben Szurkos István is élte az életét, nem felelt meg a normalitás feltételeinek.

Szurkos István azok közé tartozott, akik nem rendelték magukat alá a hatalomnak, s a maguk céljait a hatalom lehetséges, bár szűk körű, s roppant veszélyeket magában rejtő felhasználásával, manipulálásával próbálták megvalósítani. A hetvenes években Magyarországon is megfigyelhető volt ez a jelenség, egy nemzedék számos nagyra hivatott, kiváló képességekkel megáldott tagja gondolta úgy, hogy végső soron ezen a módon győzheti le azokat, akik megakadályozták a törekvéseik természetes módon való érvényesítését.

1976 után 1978-ban jártam Kovásznán, akkor már, ahogy írtam, a feleségemmel. Örömkre, jöttek ők is, Pécssett, a feleségem szüleinél látogattak meg bennünket, ez már az egyetemi tanulmányaink befejezése után volt. Az 1981. augusztus hetedikére virradó éjszaka tragédia érte a családjukat, meghalt a fiuk, ifjú Szurkos István. Az aorta-rendellenesség beteljesítette azt, amitől a szülei és a barátai féltek. A család gondolkodásában ezt követően kerülhetett előtérbe a szülőföldjük elhagyása, erre 1984. július 1-jén került sor. Svédországban, Jönköpingsben telepedtek le, kapcsolatunkat rövidebb személyes találkozások és a levelezés révén máig fenntartottuk.

Szurkos István *Amit nehéz kimondani* című könyve két részre tagolódik. Az első rész a szerző naplójában rögzített visszaemlékezésekre, valamint az ezeket kiegészítő szóbeli közléseire épül, felhasználva a megfigyelésére nyitott Securitate-dosszié négykötetes anyagát is. Mindezt úgy kell elképzelni, hogy az írásbeli és szóbeli hosszabb-rövidebb részekből, töredékekből összeálló szerzői monológot a szerkesztő Veress Mária által írott összekötő szövegek kapcsolják egybe, ezeknek különböző, a dolog természetéből fakadóan magyar, román és svéd nyelvű források adják az alapját, többek között a Securitate által rögzített anyagok is. Szurkos István önvallomása így válik teljessé, mondhatjuk, egységes szövegfolyammá. A könyv második részében a Securitate-dossziék anyagába nyerünk betekintést, ahogy a könyv anyagának szerkesztői, a már említett Veress Mária és a jegyzeteket, interjúkat készítő s a szöveget gondozó Bálint István János jelzik, ennek a könyvnek a kereteit jócskán meghaladta volna a megfigyelési anyag teljes feldolgozása, ők maguk az iratok kivonatos és némileg értelmezett bemutatására törekedtek, ez a kivonatolt anyag az előző majdnem háromszáz után önmagában háromszáz nagyalakú oldalt tesz ki. Veress Mária és Bálint István János munkáját Molnár István gyháztörténész, Securitate-kutató segítette.

A Securitate Szurkos István „célszemélynek” a nyomozás során a COPILUL, magyarul A GYERMEK fedőnevet adta, nyilvánvaló utalással Szurkos István foglalkozására, merthogy nőgyógyász volt. Miután a hazai titkosszolgálatok is vagy a megfigyelt nevével, vagy pedig a foglalkozásával kapcsolatba hozható nevet adtak a célszemélynek, feltehető, hogy a névadásnak ez a gyakorlata „körön belül” általános volt. Megjegyzendő az is, és egyben pedig felháborító, s ezt nem csak azoknak mondom, akik ilyen jellegű anyagokkal nem találkoztak, hogy a megfigyelés mindenre kiterjedt, arra, hogy ki járt náluk, kivel beszélgettek, kit hívtak telefonon és kitől kaptak levelet. A beszélgetések, levelek tartalmát is rögzítették, így a család élete utólag is szinte óráról órára rekonstruálható. Az ilyen méretű, a magánéletbe és a gondolkodásba is betekintést adó ellenőrzöttség dokumentumai szinte agyonnyomják az embert. Az előbb említett „kétszintű” anyag a kötetben összekapcsolódik egymással, a megfigyelések nem csupán a Szeku működésével kapcsolatban jelentenek forrásanyagot, hanem a megfigyelt élettörténetével kapcsolatban is. Személyes és történeti vonatkozásokban gazdag szövegegyüttes teremtődött így, magam, ezernyi lehetséges utalás mellett elmenve, merthogy ennek az írásnak is megvannak a keretei, a személyes vonatkozások közül emelek ki néhányat.

Kiemelésem az azzal kezdem, hogy valójában ebből a könyvből ismertem meg Szurkos István életének az 1976-ban történt találkozásunkat megelőző szakaszát. Beszélgetéseink során természetesen előkerültek a korábbi időszakokra való utalások, így szülőfalujára, a háromszéki Haralyra, arra, hogy Marosvásárhelyen végezte el az egyetemet, de arról, hogy hogyan is zajlott a magyar fiatalok tanulása az ötvenes évek Romániájában, akár a középiskolában, akár mondjuk az orvosi egyetemen, nem beszélt, s más sem nagyon írt erről. Most a következőket olvasom: *„Mi akkor még nem tudtunk románul. A Székelyföldön nem hallottunk román szót, se Sepsiszentgyörgyön, se Marosvásárhelyen. A nyelotanítás egyébként sem volt színvonalas. Valamennyi oroszot is tanultunk, de nem sokat. Annyit mindenesetre mégis ért, hogy be lehetett magolni hosszú szövegeket, majd elmondani és jeles osztályzatot kapni rá.”* Arról sem tudtam, hogy az egyetem elvégzése után bent maradt az egyetemen, arról pedig végképpen nem, hogy onnét a Magyar Autonóm Tartomány 1960-ban történt megszüntetése miatt kellett eljőnnie. Az akkor létrehozott Maros-Magyar Autonóm Tartományban Háromszék már nem volt benne, s az elrománosítás is felgyorsult. A marosvásárhelyi egyetem is kétnyelvűvé vált, a gyakorlati órákat csak románul tartották, ahogy a kórlapírás is románul történt, ezzel az olyan magyar gyakornokok számára, mint amilyen Szurkos István is volt, megszűnt az egyetemi karrier lehetősége. *„A rendszer olyan helyzetbe kényszerített, ami ellen semmit sem tehettem, ezért kihívásként fogadtam a maroshévízi kinevezésemet”* – mondja. Ezzel a változással valójában élete alapszituációja teremtődik meg, az adott tér által megteremtett lehetőségek kihasználása miatt, vagy más kényszerítő körülmények miatt többször kell majd váltania, s mindig újra kell megteremtenie maga körül azt a világot, amelyikben dolgozni, létezni tudott.

Marosvásárhelyen ismerte meg feleségét, Nagy Ildikót, ott született meg a fiuk, Pistu is. A maroshévízi kinevezés után felesége két évig Vásárhelyen

maradt a fiukkal, ő kéthetente járt hozzájuk haza. A könyvben hosszan beszél arról, hogyan hozatta meg a szakmai fejlődéséhez szükséges szakkönyveket, milyen szakmai folyóiratokra fizetett elő, s hogy hogyan készült a szakvizsgára. *„Akkor még nem tudtam jól románul, csak a konyhanyelvet beszéltem, amit betegeimtől rendelések alatt megtanultam, ezért kellett nekem kívülről bevágni a műtéti kérdésekre minden egyes választ. Magnóról magoltam az anyagot minden áldott este. Annak idején a főorvosi vizsgára készülő magyar tanársegédek állították össze és tanulták meg kívülről az anyagot, mert ők sem sokat tudtak románul. Dr. Márton Gerő tanársegédétől kaptam meg a felvételt és másoltam le. Jó, hogy volt Tesla magnetofonom, amit még annak idején Marosvásárhelyen vettem.”* Hasonló volt ez ahhoz, ahogy mi kaptuk meg Szegeden a felsőbb évesektől professzoraink régi jegyzeteit.

Hasonló volt ahhoz, de mégsem ugyanaz volt.

Maroshévízről a fiuk betegsége miatt költöztek el, Kézdivásárhelyen, a város akkor már az 1968-as megyésítés során újonnan létrehozott Kovászna megyéhez tartozott, a kórház szülészeten volt üres szakorvosi állás, azt pályázta meg, s nyerte el. Az ekkor kezdődő időszakban alakultak ki irodalmi kapcsolatai, legjobb barátjának Farkas Árpádot tartotta, vele utazott Szegedre, találkoztak a *Tiszatáj* szerkesztőivel, Ilia Mihállyal és Annus Józseffel. Az irodalom közel állt hozzá, olvasta a magyarországi folyóiratokat, volt olyan terve is, hogy beiratkozik a bölcsészkarra, magyar szakra. A Szeku általi megfigyelése is ekkor kezdődött. Kézdiról átjárt Sepsiszentgyörgyre. *„Sepsiszentgyörgyön Darkó Zsiga bácsinak, aki nagyon jó sebész volt, törzsasztala volt a Sugásban, ahová a Megyei Tükör szerkesztőségéből mindig oda mentek az újságírók, s ott iddógáltak, beszélgettek. Ennél az asztalnál gyűltek össze a tollforgatók, Farkas Árpi, Czegő Zoli, Magyar Laji, mindenki odagyűlt, Visky Árpi is, Szilágyi Domokos is, amikor Sepsiszentgyörgyre jött, Csiki Laci is ott volt. Ő mondta mindig, hogy költő az, aki meg tud élni a verseiből. Tudtam, hogy egy és három óra között ott vannak, s néha bementem, de soha nem ittam semmit, mert autóval voltam. Ez akkor volt, amikor már Kézdivásárhely és Kovászna között ingáztam, s féltem a közutakat ellenőrző rendőröktől. Bogdán Lacika is Darkó Zsiga asztalánál ült Sepsiszentgyörgyön a Sugásban. Őt akkor ismertem meg, amikor Veress Dani kihozta egyszer Kézdivásárhelyre, s mondta, hogy van itt egy fiatalember, akiből lehet, hogy költő lesz. (...) Vári Attila állandó vendég volt nálunk”.* Ennek a körnek jó néhány tagját ismertem meg első erdélyi utamon, de mindenkiről, s másokról is hallottam már korábban, olvastam a könyveiket, írásaikat, később többük írását szerkesztőként is közölhettem, vannak, akikkel ma is kapcsolatban állok. A Sugásban is jártam, akkor éppen Beke György volt ott Kolozsvárról, de az akkori úton a Szemerja lakótelepen lévő hasonló jellegű intézményben töltöttünk hosszabb időt.

Szurkos doktor Kovásznára 1973-ban került, a Svájcba disszidált dr. Komáromi Mihály helyére. Komáromi Mihályról én azt tudtam, hogy Farkas Árpád neki ajánlotta a *Sectio Caesarea* című versét. Kovászna kisváros, de gyógyvizei révén egészségügyi központ, talán nem véletlen, hogy Szurkos István legaktívabb életszakasza ehhez a városhoz kötődik. Dolgozott a szülészeten, tudományos munkát végzett, megírta nagydoktori értekezését, részt vett a közéletben, írókkal találkozott, közben a naponta megtapasztalt megfigyelésekkel a Szeku is nyomás alatt tartotta. Doktori értekezését végül 1977-ben védhette meg. Ezt követte a

tragédia, Pistu fiuk halála 1981-ben. Pistu az apai vágyat is megtestesítette, arra a marosvásárhelyi orvosi egyetemre készült, amelyiken Szurkos doktor nem lehetett tanársegéd. „Én ott fogok dolgozni, ahol apámnak nem lehetett” – mondta, ha erről beszélgettek. Az apa a fia haláláról így beszélt: „A mai napig nem találok vissza régi voltomhoz, korábbi énemhez. Fokozatosan elvesztettem minden karriervágyamat, eddigi hatalmas élni akarásomat.” A Ceaușescu-rendszer tombolása mégis új tervet kovácsoltatott velük. A fő, hogy együtt maradjunk gondolata jegyében a szülők az emigrálás gondolatával kezdtek foglalkozni. Ehhez az egész családnak egyszerre kellett útlevelet szereznie, ez megtörtént, mindent elő kellett készíteni a kint maradásra, így a házukról is gondoskodni kellett, ez is megtörtént, s azt a látszatot kellett kelteniük, hogy nem akarnak kint maradni, ezt is megtették. Ezeket a konspirációs akciókat nem lehet elmesélni, ha valaki érteni akarja őket, annak el kell olvasnia a könyvet. A Hollandiában való letelepedésüket is előkészítették. Ezt a tervüket azonban nem tudták megvalósítani, így mentek tovább Svédorszáig. Az áthajózás után autóztak tovább, míg Jönköping városát el nem érték. *„Mikor egy kanyar mögül előtűnt a város, emlékszem, megdobbant a szívem. Kinyújtottam a kezem és rámutattam a dombra, melyet egészen benőttek a házak. »Nézétek! Ott fogunk lakni!«, mondtam a lányoknak, s úgy is történt. Ha nem is a legelején, de egy idő múlva valóban ott vettünk házat”* – mondja svédországi helykeresésükről. Jönköpingben, a városi könyvtárban talált magyar nyelvű könyveket is, elsőként Orweltől az 1984 című könyvet olvasta el, Koestlertől pedig a *Sötétség délben* címűt. A svéd állampolgárságot 1987-ben szerezte meg, de már 1985-től a jönköpingeri kórházban dolgozott szülész-nőgyógyászként, az állampolgárság megszerzése után osztályvezető főorvosnak nevezték ki, 1999-ben nyugdíjas lett, de tovább dolgozott Jönköpingben helyettesítő főorvosként, több alkalommal dolgozott Norvégiában, Lappföldön, Kirkenes városában, közel Murmanszkhoz. Az állampolgárság megszerzése után szinte azonnal hazalátogatott Háromszékre, a nyolcvankilences fordulatot követően segélyszállítmányokat vezetett Erdélybe. 2000-ben Stockholmba költöztek, ott is helyettesítő főorvosként dolgozott, feleségével ma Stockholmban él. Életünk fontos szereplői, így volt ez akkor is, ha néha sikerült találkozoznunk, s így van akkor is, ha a róluk szóló hírek érkeznek el hozzánk.

Szurkos István életútjának rövid, kivonatos ismertetése is jelzi, milyen erős intenzitással élte az életét. A személyes emlékezés és a Szeku által összegyűjtött anyag alapján az idézetek mellett ezer más történetet lehetne felidézni, ahogy az életút fontos pontjait is pontosabban lehetne bemutatni, ha lenne rá terünk. Szólni lehetne arról, hogy az idők során magyarországi megfigyelője is akadt, tehát innét is figyelték tevékenységét, idézni lehetne, ahogy Kányádi Sándorral arról beszélgettek, hogy kinek volt magasabb rangú tárgyalója a Securitate részéről. Ebben a „vetélkedésben” Kányádi nyert, neki tábornoki rangban lévő tárgyalója volt, Szurkos doktornak pedig ezredesi rangban lévő. Szólni lehetne arról is, hogy Markó Béla kockás füzetbe írott verseit tanár barátja, Kiss Lazi mutatta meg neki. Szólni kellene arról is, hogy Jönköpingben, a könyvtárban pontos lista volt az ország könyvtá-

raiban lévő magyar nyelvű könyvekről, s azokat a „megrendelés” után kölcsönözni lehetett. Szólni lehetne arról is, hogy a megfigyelők számos verset rögzítettek, merthogy Szurkos doktor a beszélgetések során sokszor idézett verseket, s hogy ezeknek a leírása valami egészen rettenetes módon történt. A szövegek közreadói párat hasonmásban is bemutatnak, ezek idézésétől eltekintek, helyette inkább idézem azt, amit a közreadók ennek kapcsán írtak: „A dosszié anyagának tanulmányozása során felfigyeltünk az iratokban előforduló számos tévedésre. Ez különösen szembetűnő a lehallgatási iratokban szereplő, magyarul meghagyott irodalmi szemelvények esetében. Nem ritka a fonetikus átírásból származó átköltés, de esetenként még értelmezhetetlen halandzsa is előfordul. (...) A románul írt szöveg alapján az is nyilvánvaló, hogy a rendkívül hibás átíratok szerzője nem mestere a román nyelvnek sem, még az általános iskolai szintet sem üti meg. Ezek után felmerül a kérdés, hogy vajon kik lehettek azok, akik a magnószalagon rögzített beszélgetéseket a hallottak alapján papírra vetették? (...) Helyenként a minőség érezhetően megjavul, amire, mint azt később megtudtuk, az a magyarázat, hogy ilyenkor megfélemlített magyar irodalom szakos tanárokat kényszerítettek az átíratok megszerkesztésére.” Ennek kapcsán óhatatlanul eszembe jut az a beszélgetés, amelyet egyszer, teljesen véletlenül, s természetesen jóval 1989 után egy volt titkosszolgálati tiszttel folytattam, aki, miután a munkahelyem iránt érdeklődött, csak ennyit mondott: Délelőttöként rendszeresen jártunk a könyvtárba, hogy megtudjuk, miről beszélgettek és leveleztek.

Azt, hogy Szurkos István szoros kapcsolatban állt az irodalommal, az jelzi a legjobban, hogy élete sorsfordító pillanatait versekkel, versrészletekkel kapcsolta össze. Ahogy mondta: *versekben éltünk, ez nem vitás*. A szó szoros értelmében élte és éli az irodalmat, még ma is jelzi, ha a *Forrásban* jó, fontos versre talált rá. A számos figyelemre érdemes idézet közül párra felhívom a figyelmet. Amikor arról beszélt, hogy életüket a pengeélen való egyensúlyozás határozta meg, akkor Reményik Sándort idézte: *„Testvéreim, bizony nem élünk jól mi, / Nem atyáinknak tetsző életet. / De aki másképp tehetne helyünkben, / Az vesse reánk az első követ! / Minden percünk kínzó kiegyezés: / Ahogy lehet...”* 1976-os külföldi útjáról, akkor, amikor először találkoztunk, Latinovits Zoltán Ady-lemezével tért haza. Erről a következő kivonatot találjuk a könyvben: *„Ezt a felvételt előszeretettel hallgattatja végig látogatóival, és menet közben bőségesen kommentálja az elhangzottakat. (...) Az Ady-versek aktuálpolitikai értelmezést kapva felkerülnek dr. Szurkos István bűnlajstromára.”* Ha Segesvárnál jártak, Farkas Árpád versét szavalták a gyerekekkel: *„Látod Sándor: úgy szopja koponyádat / e föld, mint cseresznyét az unott kisgyerek. / Mélyében forradalmak háltnak, / s gondolja, addig is még / eljátszik Veled.”* Fia haláláról ebben a kötetben Kányádi Sándort idézve beszélt: *„örök-hiánynak / maradni örök- / jelenvalónak /.../ mivel érdemeltük / mivel”*. (In memoriam Szilágyi Domokos) Távozásukról beszélve újra Farkas Árpád sorai kerülnek elő: *„... kétmillió arcnak ráncá / sorsnak konca – és kölönce / jó velem a bal zsebemben / dohányporral elkeverten / anyaföldem – minden kincsem / és koloncom – menekítem: nosza rajta, ha tudjátok, / vámoljatok vámosok”* (Határátkelés). Hazatérésekor ismét Farkas Árpád sorait idézi: *„A szülőföld ölébe felkap. / Csucsujgat: megjöttél szentem, / Zavartan kabátgombommal / babrál, s kicsit meglepetten / tapogatja ki azt az egykori / gyermeket bennem...”* (Hazatérés). Nyugdíjba

vonulásakor Ratkó József szavait idézte fel: „dolgozni – nem amíg szabad – / amíg lehet – addig muszáj, / amíg az oktalan halál / föl nem ment, meg nem érkezik – / utolsó pillanatodig.” (Paradicsom).

Ennek a könyvnek a létrehozása az emlékezőtől és a szövegek gondozóitól, a kötet szerkezetét kialakító, és azt következetesen érvényesítő szerkesztőktől is nehéz, emberileg-lélektanilag kínkeservesen nehéz munkát követelt. Némileg a munkájuk igazolását jelentheti, ha azt mondom, hogy munkájuk révén megkerülhetetlenül fontos könyv született meg. Fontos azok számára, akik a huszadik század gépies, embert pusztító mechanizmusait akarják megérteni, fontos azok számára is, akik azt vizsgálják, hogy ez a század a maga mechanikus eszközeivel hogyan lépett bele az egy-egy ember életébe, de talán a legfontosabb azok számára, akik arra kíváncsiak, hogy egy ember miképpen fordulhatott szembe ezekkel az erőkkel.

(Budapest–Stockholm, 2018)